

Yeniyyətlərin tərbiyəsi və yenidəntərbiyəsi məsələləri

YENİYETMƏLƏRİN DAVRANIŞLARINA TƏSİR GÖSTƏRƏN SOSIAL AMİLLƏR

UOT 37.01

Zərifə Cəfər qızı Əhmədsoy

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin magistrantı

E-mail: zerife.ehmedsoy20@gmail.com

Rəyçilər: *psixol.ü.f.d., dos. M.C. İsmayılova,*
psixol.ü.f.d., dos. Q. Əzimov

Açar sözlər: *yeniyyətlər, sosial amil, ailə, texnologiya, sosial media, yoldaş qrupları, asılılıq*

Ключевые слова: *подростки, социальный фактор, семья, технологии, социальные сети, группы сверстников, зависимость.*

Key words: *teenagers, social factor, family, technology, social media, peer groups, addiction.*

İnsanların davranışını səciyyələndirən iki əsas amil var. Bunlardan birincisi psixoloji, ikincisi sosial amillərdir. İnsanlar öz davranışlarına görə başqaları tərəfindən qiymətləndirilir və onların hörmətini qazanırlar. Yeniyyətlərdə artıq yaxşı və pis anlayışları formalaşır, bu da onların insanlar arasında daha yaxşı münasibətlər qurması və daha münasib davranması üçün əhəmiyyətli bir rol oynayır. Yeniyyətlərdə davranış formaları, fərdin təcrübələri, ailə, dost çevrəsi və cəmiyyət təsirləri ilə şəkillənir. Yeniyyətlərin davranışlarının formalaşmasına sosial amillər xüsusilə təsir edir. Yeniyyətlərin davranışına təsir göstərən bir çox sosial amil mövcuddur.

Yeniyyətlərin davranışına təsir göstərən sosial amillərdən biri ailədir. Ailə, bir gəncin davranışına, inkişafına və sosial münasibətlərinə ciddi şəkildə təsir edən bir mənbədir. Ailənin davranış və dəyərləri, yeniyyətlərin davranışına dərin təsir edə bilər. Ailə içindəki kommunikasiya, tərbiyə üslubu və ailə üzvlərinin öz davranışları yeniyyətlərin davranışlarını formalaşdırır.

Ailənin yeniyyətlərin davranışına təsir edən bir neçə əsas amil:

1. Ailənin kommunikasiyası: Ailə üzvləri arasında sağlam, açıq və anlayışlı bir kommunikasiya, yeniyyətlərin problemlərini paylaşmağa və öyrənməyə daha açıq olmalarına kömək edir.

2. Tərbiyə üslubu. Ailə tərbiyə üslubu gəncin davranışına forma verir. Şiddət, nəzarət, dəstək və anlayışın dərəcəsi gəncin psixologiyasına təsir edir.

3. Ailə istirahəti: Ailə üzvlərinin yeniyyətlərlə vaxtaşırı istirahət və mətbuatlı zaman keçirməsi onların sağlam inkişafını dəstəkləyir.

4. Təhsil və tərbiyə: Ailə içində təhsil və tərbiyəyə verilən önəm gəncin qiymət qəbul etməsi və özünü inkişaf etdirməsi üçün təsirli olur.

5. Ailənin dəyərləri: Ailə dini, mədəni və etik dəyərləri gənclərə təqdim edir və bu dəyərlər onların davranışına təsir edir.

6. Ailə içi problemlər: Ailə içi çatışmazlıqlar dərin təsir göstərə bilər. Gənclər bu məsələlərə marağını çəkə bilər və psixoloji problemlər yaşaya bilərlər.

7. Ailənin sosial inkişafı: Ailə sosial əlaqələr, dostluq və qohumlarla genişlənir. Bu, gəncin sosial həyatına təsir edir.

Sağlam bir ailə mühitində yetişən gənclər daha müvəffəqiyyətli və sağlam davranışlar göstərirlər.

Dəyişən ailə dinamikləri: XXI əsrdə ailə birliyinin ənənəvi dinamikləri gənclərin davranışlarını xüsusi şəkildə təsir edən əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalıb. İkinci əmək gəliri qazanan ailələrin yayılması ilə birlikdə valideynlər bu əhəmiyyətli inkişaf mərhələsində gənclərin hiss etdiyi duyğusal dəstəyi və rəhbərliyi həmişə təmin edə bilməyə bilirlər. Valideynlərin mövcudluğu və nəzarəti bu gənclərin özünü yalnız, hətta tərk edilmiş hiss etmələrinə gətirə bilər. Bu duyğusal boşluğu doldurmaq üçün onlar öz yaşadlarından təsəlli və təsdiqi axtara bilərlər və ya həmişə müsbət olmaya bilməyəcək əks təsirlərə yönələ bilərlər. Bundan əlavə, tək valideynlərin, qarışıq ailələrin və ya tək uşaqly ailələrin artan yayılması, qarışıq ailə dinamikləri arasında keçid edərəkən və dəyişən ailə quruluşlarından özlərinə yer taparkən gənclərin davranışlarına daha da şəkil verə bilər.

Texnologiyaların təsiri: Gənclər artıq boş vaxtlarını açıq havada oynayaraq və ya yaşlıları ilə üz-üzə əlaqələr quraraq keçirdikləri günlərini geridə qoyublar. XXI əsr texnologiyalarının insanların həyatlarını ələ keçirdiyi və davranışlarını dərin şəkildə şəkilləndirdiyi bir dövrdür. Ekranlardan asılı keçən saatlar və sosial media aktyorlarına obsessiv şəkildə nəzarət etmək onların varlığının ayrılmaz bir hissəsinə çevrilib. Ağıllı telefonlara, planşetlərə və internetə davamlı məruz qalmaq, yalnızca diqqətlərinin həcminə deyil, həm də sosial bacarıqlarına təsir etmişdir. Virtual dünya, kiber zorakılıq və s. problemləri daha da mürəkkəbləşdirir və gənclərin böyüdükcə üzləşdiyi problemləri daha da artırır.

Texnologiya, gənclərə böyük təsir göstərən bir məsələdir. Bu təsirin bir çox aspekti mövcuddur:

1. *Zaman baxımından istifadə:* Gənclər telefonlar, tabletlər və kompüterlər üçün çox vaxt sərf edirlər. Bu digər əhəmiyyətli məşğuliyyətlərə, məsələn, oxumağa və fiziki məşğuliyyətlərə daha az vaxt ayırmalarına səbəb olur.

2. *Sosial təmas:* Tez-tez onlayn mədəniyyətdən təsirlənən gənclərin, həqiqi dünyadakı dostlara və ailə üzvləri ilə əlaqələrinin zəifləməsinə səbəb ola bilər.

3. *Təhsilin təsiri:* İnternet və elektronika təhsili dəyişdirir. Gənclər, çox vaxt onlayn təhsil və tədqiqat üçün texnologiyadan asılıdırlar, lakin bu, gələcəkdə klassik təhsil metodları baxımından müəyyən risklər daşıyır.

4. *Davranış dəyişiklikləri:* Texnologiyaların əhəmiyyətli hissəsi olan sosial media, öz dəyişikliklərə və məşğuliyyətə səbəb ola bilər. Məsələn, FOMO (Mövcud Olanı İtirmək Qorxusu) şəkildə adlandırılan halı yarada bilər.

5. *Mental sağlamlığa təsir:* Texnologiyanın intensiv istifadəsi psixi sağlamlığa təsir edə bilər. Gənclər arasında anksiyətə, depressiya və yuxu problemi yayıla bilər.

Əhali, gənclərin texnologiya ilə sağlam və ətraflı münasibət qurmağını təmin etmək üçün zamanı nəzarət altına almaq, digər məşğuliyyətlərlə vaxt keçirmək və texnologiyaları şüurlu şəkildə istifadə etmələrini təşviq etmək üçün strategiyalar tətbiq edə bilər.

Sosial media təzyiqi: Sosial qarşılaşdırmaların olduğu bu dövrdə sosial media platformaları düzgün olmayan gözləntilərin və davamlı özünü başqaları ilə qarşılaşdırmanın yarandığı bir mühit halına gəlmişdir. İndiki yeniyetmələr həyatın ən ideal halını əks etdirən şəkillər və videolara məruz qalırlar. Davamlı bu mükəmməliyə məruz qalmaq onlarda yetərsizlik duyğusuna və aşağı özgüvənə səbəb olur. Məşhurlaşmaq, insanların bəyənilməsinə sahib olmaq, tanınmaq onların psixoloji sağlamlığına ciddi şəkildə mənfi təsir göstərir. Davamlı təsdiq olunma ehtiyacına və geridə qalma qorxusuna səbəb olur.

Yoldaş təzyiqinin təsiri: Yoldaş təzyiqi həmişə gənclərin davranışı üçün əhəmiyyətli bir faktor olmuşdur, ancaq XXI əsrdə yeni forma almışdır. Sosial medianın yüksəlişi, yoldaş təzyiqinin intensivliyini və məhdudluğunu artıraraq gəncləri cəmiyyət normalarına və tendensiyalara uymağa məcbur edib. Yoldaşlarının əhatəsindən xaricdə qalmaq, təklif qorxusu gəncləri riskli davranışlar etməyə və ya ziyanlı addımlar atmağa məcbur edir. Yoldaşlarına uyğunlaşmaq və onlardan qəbul görmək üçün bu davamlı ehtiyac gənclərin qərar vermə proseslərində geniş təsirə səbəb ola və davranışlarını yetkinliyə doğru şəkilləndirə bilər.

Buna görə də, yeniyetmələr daim kənardan nəzarətdə olmalıdırlar. Yoldaş təzyiqi ilə bağlı daha çox məlumat verə bilərəm: Yoldaş təzyiqi, bir qrup və ya bir şəxsin digər bir şəxsi öz fikirlərinə, dəyərlərinə, geyimlərinə, davranışlarına və ya habelə maraqlarına sərf etdikləri təzyiq və məhdudiyətləri ifadə edir. Bu təzyiq bir qrup içində qrup üzvləri tərəfindən həyata keçirilə bilər və ya bir şəxsə tərəfdaşlar, dostlar və ya ailə tərəfindən tətbiq edilə bilər.

Yoldaş təzyiqinin bir sıra növü var. Məsələn:

1. *Sosial təzyiq:* Bir şəxsə digər insanların daxil olmasına inandığı bir qrupun üzvü olmağa təşviq etmək.

2. *Əks təzyiq:* Bir şəxsi hər hansı bir məşğuliyyətə qatılmağa və ya bir şeyi etməyə təşviq etmək üçün məcbur etmək.

3. *Stiqma:* Bir şəxsi, ya da qrupu digərlərindən fərqli və ya cütlükləşdirilmiş kimi görmək

4. *İşğal:* Bir şəxsi, ya da qrupu digər insanların tələbləri və maraqları üçün öz işlərini ya da maraqlarını fərqləndirməyə çalışmağa məcbur etmək.

Yoldaş təzyiqi insanların özünü ifadə etməsinə və öz fərqliliyinə hörmət göstərməsinə mane olur. Bu təzyiqlə mübarizə etmək və hər bir insanın özünü rahat hiss etməsinə yardım etmək əhəmiyyətlidir. Yoldaş təzyiqi yeniyetmələr üçün böyük bir problem ola bilər. Bu, psixoloji və sosial məsələdir və aşağıdakı təsirlərə səbəb ola bilər:

1. *Mənsubiyyət qorunması:* Yoldaş təzyiqi yeniyetmələri həmin qrupun bir hissəsi olmağa təşviq edə bilər, amma bu qrupun normalarına və dəyərlərinə uyğun gəlmək üçün onları özünün bir hissəsi kimi hiss etmək zorunda qoyur.

2. *İstifadəsinin izi:* Yoldaş təzyiqi yeniyetmələrin öz fikirlərini, dəyərlərini və istəklərini örtməyə səbəb ola bilər. Bu öz-özünün tanımağı və özünün inkişaf etməsinə çətinləşdirə bilər.

3. *Təzyiqin təsiri:* Başqalarının təzyiqi yeniyetmələr üçün mental və emosional stress yarada bilər. Bu, anksiyete, depressiya və özünəhərmət hissəsinin azalması kimi problemlərə səbəb ola bilər.

4. *Təhsilə təsiri:* Yoldaş təzyiqi, yeniyetmələrin təhsilə olan fokuslarını pozmağa və peşəkâr inkişaf etməyə mane olmağa səbəb ola bilər.

5. *Sosial izolyasiya:* Yoldaş təzyiqi yeniyetmələrin ətrafında digər insanlarla normal və səmimi əlaqələr qurmağı çətinləşdirə bilər.

Yeniyetmələrə yardım etmək və bu təzyiqi azaltmaq üçün, onlarla açıq və dəstəkləyici danışıqlar qurmaq, öz dəyərlərini tanımalarına və özünəhərmət hissələrini qorumağa kömək etmək əhəmiyyətlidir. Həm də həmin yaş dövründə emosional dəstək və tərbiyə önəmli rol oynayır.

Problemin aktuallığı. Mövzunun günümüzdəki aktuallığı gənclərin sağlam böyümələrini və cəmiyyətə müsbət təsirlər göstərmələrini dəstəkləmək üçün görülən iş və təhsil proqramlarının, tədbirlərin lazım olduğunu vurğulayır. Gənclərin sosial media və media təsirlərinə qarşı məlumatlanmasının artırılması, bu sahədə sağlam davranışlar göstərmələrinə kömək edə bilər.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə insan davranışlarına təsir edən amillər və yeniyetmələrin davranışlarını şəkilləndirən sosial təsirlər ətraflı şəkildə verilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən ali və orta ixtisas məktəblərinin müəllimləri, tələbələr, magistrantlar və doktorantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Ə.S. Bayramov Psixoloji düşüncələr. Bakı, 1994.
2. N.Z. Çələbiyev. Uşaq psixologiyası. Bakı, 2005.
3. H. Xəlilov. Uşaq və yeniyetmələrin inkişafının sosial-psixoloji məsələləri. Bakı, 2012.
4. <https://www.apa.org/pubs/info/reports/zero-tolerance.pdf>

З.К. Ахмадсой

Социальные факторы, влияющие на поведение подростков

Резюме

В статье рассматриваются такие понятия, как семья, друзья, социальные сети и технологии, влияющие на поведение современных подростков. Также в данной статье рассматривается влияние социальных факторов на поведение подростков.

Z.K. Akhmadsoy

Social factors influencing adolescent behavior

Summary

Social factors affecting the behavior of adolescents The article examines concepts such as family, friends, social media, and technology that influence the behavior of modern teenagers. Also, this article examines the influence of social factors on adolescent behavior.

Redaksiyaya daxil olub: 03.10.2023